

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

**WSZYSTKO,
CO TRZEBA WIEDZIEĆ!**

- w jaki sposób geopolityka wyjaśnia rzeczywistość?
- czy geopolityka prowadzi do konfliktów i podziałów?
- geopolityka w mediach społecznościowych

Klaus Dodds

GEOPOLITYKA

Tłumaczenie Piotr Wilczyński

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

GEPOLITYKA

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Klaus Dodds

GEOPOLITYKA

Tłumaczenie Piotr Wilczyński

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

Łódź 2022

Tytuł oryginału: *Geopolitics: A Very Short Introduction*

Rada Naukowa serii *Krótkie Wprowadzenie*

*Jerzy Gajdka, Ewa Gajewska, Krystyna Kujawińska Courtney
Aneta Pawłowska, Piotr Stalmaszczyk*

Redaktorzy inicjujący serii *Krótkie Wprowadzenie*

Urszula Dzieciatkowska, Agnieszka Kałowska

Tłumaczenie

Piotr Wilczyński

Opracowanie redakcyjne

Krzysztof Lindstedt

Skład i łamanie

Munda – Maciej Torz

Korekta techniczna

Anna Jakubczyk

Projekt typograficzny serii

Tomasz Przybył

Projekt okładki

krzysztof de mianiuł

Geopolitics: A Very Short Introduction was originally published in English in 2019.

This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon

© Copyright by Klaus Dodds 2019

The moral rights of the author have been asserted

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2022

© Copyright for Polish translation by Piotr Wilczyński, Łódź 2022

Publikacja sfinansowana ze środków Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09625.19.0.M

Ark. wyd. 7,8; ark. druk. 11,375

Paperback ISBN Oxford University Press: 978-0-19-883076-4

ISBN 978-83-8220-824-5

e-ISBN 978-83-8220-825-2

Dla Theo
(24 lutego 2006 – 22 maja 2007)

Spis treści

Słowo wstępne	9
Podziękowania	13
Spis ilustracji	15
1. Czym jest geopolityka?	17
2. Trucizna intelektualna?	31
3. Architektury	63
4. Geopolityka popularna	89
5. Tożsamości	117
6. Obiekty	143
Postowie	165
Bibliografia	167
Dalsze lektury	171
Indeks	177

Słowo wstępne

To nie jest książka o geopolityce. A precyzyjnie rzecz ujmując, z całą pewnością nie jest to książka o tej zwulgaryzowanej wersji geopolityki, która została spopularyzowana przez polskich „geopolityków”, z Jackiem Bartosiakiem na czele, i przyciąga uwagę tłumów do geopolitycznych książek czy wykładów¹. O czym jest więc ta książka i dlaczego warto ją przeczytać?

Klaus Dodds, profesor Uniwersytetu Londyńskiego i naukowiec o imponującym dorobku, stara się w prezentowanej publikacji pokazać geopolitykę we wszystkich jej odcieniach i barwach. Odchodzi więc (i bardzo dobrze!) od klasycznego ujęcia geopolityki jako koncepcji opierającej się na geograficznym determinizmie i obiektywizacji geografii. „Nie jesteśmy więźniami geografii” – deklaruje już na wstępie, krytycznie odnosząc się do niezwykle popularnej książki Tima Marshalla², a także do podejścia, zgodnie z którym historię i geografię świata można przedstawić za pomocą kilkunastu dobrze dobranych map.

Dodds jest przedstawicielem nurtu geopolityki krytycznej, co wyraźnie widać na kartach tej książki. Choć przytacza klasyków geopolityki, szkicuje historię tego intelektualnego nurtu, to

¹ Błyskotliwą polemikę z tezami polskich geopolityków przeprowadzili m.in. Łukasz Fyderek i Michał Lubina. Zob.: Ł. Fyderek, *Geopolemika: Geopolityka – nauka czy ideologia?*, „Puls Azji”, 14.10.2018, <http://pulsazji.pl/2018/10/14/geopolemika-geopolityka-nauka-ideologia/> (dostęp: 12.04.2022); M. Lubina, *Czy geopolitycy są troglodytami, czyli geopolityka jak gender*, „Puls Azji”, 20.10.2018, <http://pulsazji.pl/2018/10/20/geopolitycy-sa-troglodytami-czyli-geopolityka-gender/> (dostęp: 12.04.2022).

² Polskie wydanie: T. Marshall, *Więźniowie geografii czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce i geopolityce*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Warszawa 2020.

tak szeroko obecny w polskich dyskusjach Halford Mackinder pojawia się tutaj ledwie kilka razy, i to w kontekście historycznym, a nie współczesnym. Jeśli autor wspomina go w odniesieniu do ważnych geopolitycznych debat ostatnich lat, to jedynie nawiązując do rosyjskiej prawicy, która podpira się nim, próbując uzasadnić tezy o „geopolitycznym przeznaczeniu” Rosji czy Azji Centralnej.

Publikacja, którą trzymacie Państwo w ręce, jest bardzo ważna, bo pokazuje współczesną geopolitykę we właściwych proporcjach, wprowadzając do polskiej debaty nurty i podejścia słabo w niej dotychczas obecne. Pokazuje tym samym, jak bardzo odległe są krajowe dyskusje geopolityczne od głównego nurtu geopolityki zachodniej, a jednocześnie, jak mocno przesiąknięte myślą rosyjską, czego najlepszym przykładem są prace Leszka Sykulskiego³. Nie mam więc wątpliwości, że dla wielu czytelników zaznajomionych z polską literaturą geopolityczną lektura tej książki będzie zaskakująca, a może nawet szokująca.

Dodds, opisując nurty geopolityki, pokazuje przeróżne jej odłamy i podejścia, oddając również głos badaczom spoza Europy i Stanów Zjednoczonych, a nawet przedstawicielom ludów tubylczych czy feministkom. Dzięki temu widzimy jasno, że geopolityczne wyobrażenia o świecie i wyobrażenia ludzi o geopolityce są naprawdę bardzo różne. Dla przykładu nurt feministyczny rozważań o geopolityce wskazywać będzie na kontekst „genderowy”, na fakt, że to kobiety i dzieci są często ofiarami geopolitycznych rozgrywek i geoeconomicznych nierówności. Nawet jeśli rozważania tego typu są dość odległe od klasycznego nurtu geopolityki, to współcześnie są wyraźnie obecne w dyskursie i ważne, dotyczą bowiem podstawowych zagadnień, którymi zajmuje się geopolityka. Po pierwsze, odnoszą się do kwestii walki o wpływy i władzę na określonym terytorium albo nad pewną przestrzenią. Po drugie, pokazują stosunki międzynarodowe w kontekście geograficznym, przestrzennym. Tym, co odróżnia je od dyskursu klasycznego, jest zmiana punktu re-

³ Np. L. Sykulski, *Ku Nowej Europie: perspektywa związku Unii Europejskiej i Rosji. Spojrzenie geopolityczne z Polski*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2011.

ferencyjnego – przestaje nim być państwo, a staje się określona grupa społeczna (np. kobiety).

Odejście od tradycyjnego sposobu patrzenia na geopolitykę pozwala nam rozszerzyć perspektywę i dostrzec wiele nowych geopolitycznych zagadnień, czasem dość zaskakujących. Kto bowiem zastanawiał się nad „geopolityką śmieci”? Dodds pokazuje jednak, że analiza przestrzenna składowania odpadów i ich przepływów może nam bardzo dużo powiedzieć o stosunkach władzy i wpływach na danym terytorium (a także w przestrzeni kosmicznej!). Geografia odpadów pokazuje na przykład, jak europejskie śmieci są transportowane do Afryki Zachodniej, ujawniając trwałość neokolonialnych w swej naturze relacji między państwami europejskimi a ich dawnymi terytoriami zależnymi.

Jeszcze mniej osób pewnie myślało o geopolityce jako elemencie popkultury, a przecież, jak przekonuje autor (ilustr. 5), to jedno z trzech podstawowych jej ujęć. Obok geopolityki formalnej, czyli nauki, jest jeszcze geopolityka praktykowana przez rządy i inne instytucje polityczne oraz właśnie geopolityka popularna – prezentowana w mediach, filmach czy książkach. Dodds jest autorem wielu prac opisujących te popularne prezentacje geopolityki, m.in. książki o geopolityce w filmach o Jamesie Bondzie⁴, nic więc dziwnego, że i w *Krótkim wprowadzeniu* nie pomija tego tematu. Rozdział o geopolityce popularnej należy niewątpliwie do najciekawszych w książce, tym bardziej że autor odnosi się do naprawdę szerokiej listy dzieł współczesnej kultury, m.in. popularnych seriali takich jak *Homeland*.

Książka jest więc dla geopolityki w polskim jej ujęciu tym, czym radykalna kartografia dla tradycyjnych map. Zamiast pokazywać nam mapy, do których jesteśmy przyzwyczajeni (czyli najczęściej mapy fizyczne albo te z podziałem na państwa), naświetla zjawiska, których na tradycyjnych mapach nie widzimy, a które są również ważne. Często są to tematy niewygodne, o których wolelibyśmy nie myśleć – jak o tych wspomnianych już przepływach i nagromadzeniu śmieci w świecie. Nie zdziw

⁴ L. Funnel, K. Dodds, *Geographies, Genders and Geopolitics of James Bond*, Palgrave MacMillan, London 2017.

się więc, proszę, Czytelniku lub Czytelniczko, jeśli w niektórych fragmentach książki będziesz tracić pewność, czy aby na pewno cały czas czytasz o geopolityce. Po prostu daj się wprowadzić autorowi w świat geopolityki i jej różnych wyobrażeń. Ten świat nie będzie może tak prosty, jak w typowych książkach geopolitycznych, ale o wiele bliższy rzeczywistości. I ciekawszy. Znacznie ciekawszy.

Tomasz Kamiński,
profesor na Wydziale Studiów
Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytetu Łódzkiego

Podziękowania

Jestem wdzięczny kolegom z Oxford University Press, którzy wspaniałomyślnie zgodzili się na publikację trzeciego wydania. Szczere podziękowania kieruję do niesamowitego zespołu ludzi, w tym Andrei Keegan, Jenny Nugee, Rebekki Darley, Dana Hardinga, Gilliana Northcotta Lilesa, którzy wspierają autorów przez cały czas i organizują im możliwość przemawiania na festiwalach naukowych oraz innych wydarzeniach publicznych. Dzięki nim pojawiłem się na Oxford Literary Festival i na Festiwalu Literackim w Cheltenham, co było wielkim przywilejem, podobnie jak praca nad tłumaczeniem tekstów na wiele języków. Dziękuję Wam.

Kiedy zbierałem nowy materiał do trzeciego wydania, nie brakowało – niestety – nieoczekiwanych wydarzeń, które należało rozważyć. Były nimi: wybór prezydenta Donalda Trumpa, decyzja Wielkiej Brytanii o wyjściu z Unii Europejskiej [dalej: UE], kryzys migracyjny, walki wewnętrzne w Wielkiej Brytanii, zmiany klimatyczne, konflikty handlowe i o zasoby naturalne, odradzające się nacjonalizmy na całym świecie, nienawiść etniczna i przejawy miejskiej bandyterki, potyczki graniczne, polityka manipulowania tożsamością, nielegalne okupacje terytorium czy manipulacje w mediach społecznościowych, będące wyrazem wojny informacyjnej. Być może Czytelnicy nie zgodzą się ze mną, ale nie podzielałam poglądu, zgodnie z którym jesteśmy zdeterminowani albo nawet „uwięzieni” przez czynniki geograficzne, takie jak położenie, odległość czy miejsce na ziemi. Geopolityka zawsze jest tymczasowa i dynamiczna.

Podziękowania kieruję również do moich kolegów (dawnych i obecnych) na Royal Holloway, University of London. Nawet dwadzieścia pięć lat później to miejsce nadal pozostaje cudownie produktywnym i na tyle satysfakcjonującym, by chcieć tam badać i nauczać. Istnieje szerokie grono geopolityków, których nie sposób wszystkich wymienić, a którzy działali jako osoby o ogromnej życzliwości i jednocześnie przenikliwym myśleniu. W szczególności jestem wdzięczny prof. nadzw. Chih Yuan Woon z Uniwersytetu w Singapurze za chęci do recenzowania trzeciego wydania i dr. Alexowi Jeffreyowi z Uniwersytetu w Cambridge za wsparcie redakcyjne. Na końcu chciałbym również podziękować zespołowi St. John's College w Oxfordzie za stypendium naukowe w roku 2017/2018, dzięki któremu mogłem przyjechać i dyskutować o geopolityce z moim opiekunem prof. nadzw. Ianem Klinkem.

Wreszcie nie byłoby trzeciego wydania ani tłumaczeń na różne języki bez Czytelników. Każdy autor jest zawsze wdzięczny za wsparcie, nawet jeśli wie, że niektórzy z Czytelników zasadniczo się z nim nie zgadzają. Dziękuję Wam.

Trzecie wydanie tej książki pozostaje poświęcone mojemu zmarłemu synowi Theo za to, że przyniósł nam tyle radości w swoim krótkim życiu. Każdy, kto stracił dziecko, wie, jak wyniszczające i trwałe pozostaje uczucie straty, a moja żona Carolin, która jest u mojego boku niezastąpiona, pomagała mi przejść przez te najciemniejsze dni.

Spis ilustracji

1. Mur na zachodnim brzegu Jordanu w Izraelu 20
jvdwolf © 123RF.com
2. Prezydent Donald Trump 30
Bloomberg/Getty Images
3. Były sekretarz stanu USA Henry Kissinger 47
Dzięki uprzejmości Biblioteki Kongresu
4. Żołnierze indyjscy trenujący na lodowcu Siaczen w rejonie sporu terytorialnego z Pakistanem w Himalajach 52
Robert Nickelsberg/Getty Image News
5. Geopolityka formalna, praktyczna i popularna 54
6. Billboard reklamujący światowe forum gospodarcze w Davos w Szwajcarii w 2018 r. 73
Denis Balibouse/Reuters
7. Marsz protestacyjny w śródmieściu Londynu w lutym 2018 r. 75
iStock.com/godrick
8. Obraz z programu telewizyjnego *Amo*, który przedstawia wojnę z gangami narkotykowymi i jej wpływ na codzienne życie mieszkańców Manili na Filipinach 91
iStock.com/tupungato
9. Placówka BBC na Wyspie Wniebowstąpienia na południowym Atlantyku 95
AWA Consultants

10. System poziomu zagrożeń bezpieczeństwa wewnętrzne-
go oznaczony kolorami, opracowany dla Stanów Zjedno-
czonych: poważne (czerwony), wysokie (pomarańczowy),
podwyższone (żółty), czujne (niebieski) i niskie (zielony) 109
HSAS Chart. United States Department of Homeland Security.
Public Domain. Wikipedia.
11. Przedstawiciele UE i Nigru (odpowiednio Dimitris Avra-
mopoulos i Mohamed Bazoum) spotykają się w celu
omówienia kwestii migracji i pomocy rozwojowej w lip-
cu 2017 r. 132
cc-by-sa-2.0. <https://www.flickr.com/photos/avramopulos/35965201532/>
12. Kanadyjski premier Justin Trudeau witający uchodźców
syrjskich na lotnisku międzynarodowym w Toronto
w grudniu 2015 r. 140
MARK BLINCH/Reuters
13. Kurdyjscy protestujący ściągający turecką flagę w bazie
lotniczej w czerwcu 2014 r. 144
ILYAS AKENGIN/Stringer/AFP
14. Fragment mapy Chin zawierający kontrowersyjną
Linie 9-kreskową 153
United Nations. Public Domain. Wikipedia
15. Pomnik poległych na Falklandach, Ushuaia, Argentyna 163
Peter Barritt/Alamy Stock Photo

Rozdział 1

Czym jest geopolityka?

Szokujący incydent

Pozwólcie, że zacznę od szokującego incydentu. W marcu 2018 r. w angielskim mieście diecezjalnym Salisbury, na ławce w parku znaleziono dwoje nieprzytomnych ludzi. Początkowo nie było jasne, co się im przytrafiło. W ciągu kilku godzin sprawa nabrała rozpędu. Odkryto, że są to Siergiej Skripal i jego córka Julia. Pierwszy był rosyjskim oficerem wywiadu, któremu udzielono nieograniczonego zezwolenia na pobyt po współpracy z brytyjskimi agencjami wywiadowczymi. Zostali zabrani do szpitala w stanie krytycznym, a późniejsze dochodzenie wykazało, że otruto ich środkiem paraliżującym zwanym Novichok. Natychmiast zaczęto podejrzewać, że to Rosja, jako jedyny producent tego środka, jest odpowiedzialna za zamach na życie agenta. Wszystko wskazywało na to, że były szpieg i jego córka stali się ofiarami zamachu. Dzięki specjalistycznemu leczeniu, po miesięcznym pobycie w szpitalu, przeżyli. W pobliżu katedry Salisbury, gdzie odnaleziono dwoje nieprzytomnych, nie doszło do innej próby morderstwa, ale gdzie indziej przypadkowa ofiara tego otrucia (Dawn Sturgess) zmarła.

Incydent z zatruciem z 2018 r. wprowadza interesujące wątki do naszej geopolitycznej tematyki. To zdarzyło się w brytyjskim mieście! Jeśli zaatakował Kreml, mówimy o rażącym naruszeniu terytorium i suwerenności Wielkiej Brytanii. Nastąpiło to po skandalicznym morderstwie byłego rosyjskiego szpiega KGB/FSB Aleksandra Litwinienki w 2006 r. Po jego zabójstwie

stosunki rosyjsko-brytyjskie zostały nadszarpnięte, a afera Skripala jedynie wzmocniła ten spadkowy trend. Z dala od Salisbury, w Londynie mieszka niezwykle bogata społeczność rosyjskich emigrantów, której portfele inwestycyjne są przez Rosję i jej społeczeństwo uważane za pieniądze skradzione i wywiezione z kraju. Rosja i Wielka Brytania spierają się o tę sprawę i inne kwestie, które z nich są prawdą, a które kłamstwami, rzucając oskarżenia na siebie nawzajem. Zarzucają sobie wzajemnie wtrącanie się w sprawę wewnętrzną.

Może nam to służyć jako dobitne przypomnienie, że życie ludzkie, miejsca i przedmioty, takie jak trucizna czy pieniądze, są integralną częścią tego, czym zajmuje się geopolityka. Starsi czytelnicy mogą przypomnieć sobie zatrucie bułgarskiego dysydenta Georgiego Markowa w Londynie przez bułgarskie tajne służby w 1978 r. Markow został zatruty przez dotknięcie podmienionego parasola. Miało to miejsce w Londynie podczas zimnej wojny. Jeśli chodzi o zatrucie w Salisbury w 2018 r., niektóre kwestie pozostają nadal niewyjaśnione. W jaki sposób trucizna została przetransportowana do miasta? Kto i gdzie ją zamówił? Jak zabójcy znaleźli się w miejscu zbrodni i jak je opuścili? Na niektóre z tych pytań udzielono odpowiedzi w ciągu kilku tygodni i miesięcy. Dwóch oficerów rosyjskiego wywiadu wojskowego pociągnięto do odpowiedzialności.

Stawiamy więc pytanie: po co komu geopolityka? Zwracamy uwagę na świat, który wydaje się daleki od tego, jakim był w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, kiedy niektórzy przewidywali koniec zależności geopolitycznych o konkurencyjnym i konfrontacyjnym charakterze, sądząc, że nigdy nie było tak dobrze. Światowe rozprzestrzenianie się demokracji, tryumf kapitalizmu i globalizacja zdawały się sprawiać, że geopolityka będzie przestarzała. ZSRR i Chiny jako ostatnie bastiony komunizmu były na drodze do przemian kapitalistycznych i demokratycznych, jak mawiano: zbliża się „koniec” historii. Witamy! – powiedziano nam – w nowym wspaniałym świecie geoeconomii i możliwości budowania bogactwa w świecie neoliberalizmu i kapitalizmu. To przejście nigdy nie było tak kompletne, jak

oczekiwano, nawet jeśli Chiny i inne kraje doświadczyły znacznej poprawy w budowaniu i dystrybucji bogactwa. W przypadku Rosji szok neoliberalizmu doprowadził do szybkich zmian i spektakularnych zysków dla niektórych przemysłowców i wpływowych urzędników. Dla zwykłych obywateli rezultat przemian był rozmaity.

Nieco później atak na World Trade Center w 2001 r. i wojna z terroryzmem wstrząsnęły zaufaniem do teorii „końca” historii i „końca” geografii, które dominowały na Zachodzie. Od tego czasu państwa zachodnie angażują się w wojny, programy masowego nadzoru i operacje antyterrorystyczne. Kryzys finansowy z lat 2007–2008 jeszcze bardziej utrwalił poczucie dyskomfortu. W 2014 r. amerykański pisarz polityczny Walter Mead powiedział na łamach „Foreign Affairs”, że „wróciła geopolityka”. Rosja, Chiny, Iran czy Korea Północna, wszyscy chcieli obalenia porządku międzynarodowego opartego o dominację państw Zachodu. Myślę jednak, że to, co spowodowało ten powrót, zostało zaznaczone bardziej dramatycznie już za prezydentury Jimmy’ego Cartera w lipcu 1979 r. Carter mówił o utracie zaufania do gwarancji dawanych przez państwa liberalno-demokratyczne. Amerykańscy wyborcy nie chcieli słuchać jego przesłania, które kilka dekad później dobrze wpisało się w utratę wiarygodności post-zimnowojennego systemu światowego. Wypowiedzi zachodnich geopolityków są teraz bardziej pesymistyczne, a bariery, ogrodzenia i mury powstają na całym świecie (ilustr. 1).

Czym jest geopolityka?

Geopolityka angażuje się w trzy sfery. Pierwsza jest skupiona na pytaniach o wpływy i władzę nad przestrzenią i terytorium. Druga w celu wyjaśnienia działania świata używa pojęć geograficznych. Popularnymi geograficznymi pojęciami są: „strefa wpływów”, „blok”, „zaplecze”, „sąsiedztwo” czy „blińska zagranica”. Trzecia sfera to geopolityka zorientowana na przyszłość. Zakłada scenariusze prawdopodobnych zachowań

państw ze względu na ich interesy, które w swych fundamentach pozostają niezmiennie. Państwa muszą zabezpieczyć sobie źródła surowców, chronić swoje terytorium, włącznie z obszarami przygranicznymi, i zarządzać swoją ludnością. Dlatego prezydenci, zarówno Putin, jak i Trump, i nie tylko oni, znajdują zastosowanie dla geopolityki. Geopolityka jest wykorzystywana w celach propagandowych do uzasadniania poglądów populistycznych, ideologii, rewolucji i realizowania polityki niekoniecznie demokratycznej.

1. Mur na zachodnim brzegu Jordanu w Izraelu

Te trzy sfery geopolityki można kwestionować. Istnieją konkurencyjne wizje strategicznych interesów państw. Możemy dyskutować istotność poszczególnych ram geograficznych w geopolityce i spierać się o scenariusze wydarzeń kształtowane przez geopolityków. Przy realizacji swoich interesów, korzystając z praw geopolityki, możemy realizować wizję ekspansji terytorialnej, tęskniąc za historycznymi chwałami, tryumfami i prawami.

Zazwyczaj proponuje się dwa fundamentalne sposoby rozumienia terminu „geopolityka”, które mają pomóc w odnalezieniu się w geopolitycznym labiryncie pojęć. Pierwszy to geopolityka klasyczna. Koncentruje się na wpływie uwarunkowań terenowych na interesy i potęgę państw. Myślenie o geografii jako